

УДК [159.972:159.944.4]-021.68:001.8](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-4>

Коляда Наталія Миколаївна

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
koliada_n@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-7743-7831

Кравченко Оксана Олексіївна

докторка педагогічних наук, професорка,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
okskravchenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

Левченко Наталія Володимирівна

докторка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
n.levchenkod@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5479-1907

Коляда Наталія Ігорівна

здобувачка вищої освіти,
Уманський державний педагогічний університет
nata_koliada25@ukr.net

ORCID ID: 0009-0001-6263-8814

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вступ. У статті узагальнено результати український та зарубіжних досліджень щодо посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та особливостей його прояву в учасників бойових дій. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості осіб, які зазнали психотравматичних подій унаслідок збройного конфлікту, а також потребою у формуванні ефективної системи допомоги ветеранам.

Мета роботи – узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій.

Наукова новизна – у дослідженні представлений аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до трактування поняття ПТСР, систематизовано чинники його виникнення у військовослужбовців, а також окреслено роль інституційних та позаінституційних форм допомоги у процесі реабілітації. Особлива увага приділена необхідності підготовки кваліфікованих фахівців та розвитку державної ветеранської політики.

Висновки. ПТСР є складним психоемоційним явищем, що потребує комплексного підходу до виявлення, лікування та профілактики. Ефективна система соціально-психологічної реабілітації має базуватися на міждисциплінарній співпраці, включати участь державних і громадських інституцій, а також орієнтуватися на потреби як самих ветеранів, так і їхніх родин. Запорукою успішної реінтеграції учасників бойових дій є своєчасна підтримка, доступ до якісної психотерапевтичної допомоги та створення сприятливого соціального середовища. Формування цілісної ветеранської політики має ґрунтуватися на засадах гуманізму, поваги та державної відповідальності.

Ключові слова: *посттравматичний стресовий розлад, учасники бойових дій, соціально-психологічна реабілітація, реінтеграція, каністерапія, наукові дослідження.*

Koliada Natalia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Kravchenko Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Levchenko Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Koliada Natalia

Higher Education Student,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER
AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Introduction. This article summarizes the results of Ukrainian and foreign studies on post-traumatic stress disorder (PTSD) and its manifestations in combatants. The relevance of the topic is due to the growing number of people who have experienced psychotraumatic events as a result of armed conflict, as well as the need to develop an effective system of assistance to veterans. The purpose of this article is to summarize the results of Ukrainian and foreign studies on post-traumatic stress disorder and its manifestations in combatants. Scientific novelty: the study presents an analysis of domestic and foreign approaches to the interpretation of the concept of PTSD, systematizes the factors of its occurrence in military personnel, and outlines the role of institutional and non-institutional forms of assistance in the rehabilitation process. Particular attention is paid to the need to train qualified specialists and develop state veteran policy.

Conclusions. PTSD is a complex psycho-emotional phenomenon that requires a comprehensive approach to detection, treatment, and prevention. An effective system of social and psychological rehabilitation should be based on interdisciplinary cooperation, include the participation of state and public institutions, and be oriented toward the needs of both veterans and their families. The key to successful reintegration of combatants is timely support, access to quality psychotherapeutic care, and the creation of a supportive social environment. The development of a comprehensive veteran policy should be based on the principles of humanism, respect, and state responsibility.

Key words: *post-traumatic stress disorder, combatants, socio-psychological rehabilitation, reintegration, canine therapy, scientific research.*

Вступ. Війна залишає глибокий слід на психічному та емоційному стані – і не лише для учасників бойових дій, але й усіх, хто є свідками обстрілів, руйнувань, повітряних тривог, насильства. Поширеним наслідком дії травматичних ситуацій, що характеризуються екстремальними критичними подіями, які несуть у собі надзвичайно негативний вплив, може стати посттравматичний стресовий розлад.

Тому, науковцями, міжнародними експертами, фахівцями-практиками, громадами здійснюється пошук ефективних технологій соціально-психологічного відновлення для військовослужбовців та членів їхніх родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні проблеми посттравматичного стресового розладу стали предметом досліджень українських та зарубіжних науковців: Т. Волошенюк, М. Галич, А. Горват, О. Куліш, О. Орловська, К. Островська, І. Сірик та ін. [1–10]. Автори пропонують різні підходи до трактування поняття «посттравматичний стресовий розлад», аналізують причини, умови та чинники його розвитку.

Мета дослідження – узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою узагальнення результатів досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій у дослідженні проаналізовано праці українських та зарубіжних дослідників – представників різних галузей знань та практичної діяльності. Сучасні дослідники трактують посттравматичний стресовий розлад як «комп-

лексне порушення психічної діяльності, сукупність реакцій на травму, яка може змінити те, як людина думає, відчуває себе та поводить, і спричиняє значні негаразди або впливає на її здатність до нормального функціонування. Термін «травма» використовується для опису різних видів переживань, що спричиняють стрес, але не кожна стресова подія є травмою, здатною призвести до ПТСР. Для розвитку цього розладу травма має бути надзвичайно шокуючою та небезпечною подією, яка загрожує життю або безпеці людини» (А. Глушук, А. Кандибал, Н. Оданельчук) [3, с. 20].

З-поміж інших виокремлюємо дослідження, проведене Т. Волошенюк, з метою аналізу характеристик поширення захворюваності на посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців та ветеранів війни для пошуку нових методик діагностики та лікування. Дослідницею використано аналіз даних таємного анкетування лікарів (психіатрів, невропатологів) щодо зміни характеру, звернень з приводу тривоги після повернення із зони проведення бойових дій у військовослужбовців та ветеранів війни. За допомогою моніторингу іноземних джерел та літератури, які ширше висвітлюють проблеми військовослужбовців та ветеранів війни із досвідом роботи в таких жорстоких умовах, запропоновано результати дослідження поширеності захворюваності на посттравматичний стресовий розлад [1, с. 131].

У статті К. Орловської «Посттравматичний стресовий розлад учасника бойових дій та сімейна адаптація» посттравматичний стресовий розлад визначено як «відстрочену або затяжну реакцію на стресогенні події чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру» [8, с. 251].

Досліджуючи особливості прояву посттравматичного стресового розладу в соціальному просторі К. Островська наголошує, що єдиної теорії патогенезу посттравматичних стресових розладів немає: «Причина полягає не тільки у складності посттравматичного стресу, але і в тому, що під його багатогранністю відбуваються різні адаптивні й дезадаптивні процеси. Тому багато дослідників і клініцистів, ґрунтуючись на різних гіпотезах, запропонували різні психологічні й інші моделі: психодинамічну, когнітивну, психосоціальну, психобіологічну, умовно-рефлекторну і, розроблену в останні роки, мультифакторну модель посттравматичного стресового розладу» [9, с. 299].

На особливу увагу заслуговує підхід авторів статті «Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних» до трактування посттравматичного стресового розладу як психічного стану, який виникає як реакція на пережиту або свідому травматичну подію, що загрожувала життю чи безпеці у площині різниці означеного явища у військових і цивільних – «полягає в різному рівні інтенсивності й тривалості травмуючих подій, які мають суттєвий вплив на їхню психіку. Військові постійно перебувають у небезпечних умовах, де загроза життю – це не випадковість, а звичне середовище. Вони можуть неодноразово бути свідками загибелі побратимів, поранень, руйнувань, що з часом призводить до виснаження ресурсів психіки. Для цивільних такі події менш тривалі й часто відбуваються не систематично, а як одноразові травматичні випадки. Військові можуть бути змушені піддаватися повторюванню тригерів, тоді як цивільні, хоча і можуть отримати серйозні психологічні травми, мають більше шансів уникати регулярного контакту з травмуючими ситуаціями» [2, с. 22].

З-поміж чинників ризику виникнення посттравматичного стресового розладу дослідники називають такі: «попередні психотравмуючі події, особливо в молодому віці; переживання кимось із сім'ї ПТСР або депресії; ранні епізоди фізичного або сексуального насильства; зловживання психоактивними речовинами; якщо раніше в людини була депресія, тривога або інші психологічні та емоційні проблеми; інтенсивний щоденний стрес; недостатність підтримки після психотравмуючої події; відсутність/недостатність здібностей долати психологічні проблеми» (Глушук, А., Кандибал, А., & Оданельчук, Н.) [2, с. 22].

На думку дослідників, розвиток посттравматичного стресового розладу залежить від багатьох умов, а саме: «наскільки ситуація суб'єктивно сприймається як загрозлива, наскільки об'єктивно реальною була загроза життю, наскільки близько від трагічних подій перебував індивід, чи були задіяні в цій події його близькі, чи вони постраждали» (К. Островська) [9, с. 303].

На думку переважної більшості дослідників, посттравматичний стресовий розлад «виникає після дії травматичних ситуацій, що характеризу-

ються екстремальними критичними подіями, які несуть у собі надзвичайно негативний вплив, ситуацію загрози життю чи здоров'ю людини, потребує від неї екстраординарних зусиль з оволодіння наслідками цього впливу» [9, с. 303].

З-поміж симптомів посттравматичного стресового розладу автори виокремлюють такі:

- «причепливого, постійно повторюваного переживання травматичної події; симптомами уникнення, де травматичний досвід постійно витісняється зі свідомості (людина прагне позбутись думок і спогадів про пережите), що супроводжується високою емоційною напругою й енергетичним виснаженням» (К. Островська) [9, с. 303];

- «симптомами фізіологічної гіперактивації, що проявляються утрудненням засинання, підвищеною роздратованістю, спалахами гніву, невмотивованою гіперпильністю та постійною готовністю до загрози (небезпеки)» (К. Островська) [9, с. 303];

- «повторне переживання психотравмуючої події; прагнення уникнути стимулів, що нагадують про психологічну травму; підвищена вегетативна активація, у тому числі посилена реакція занепокоєння, тривога, емоційне збудження» (О. Куліш, І. Сірик) [7, с. 262];

- та ін.

Отже, дослідниками запропоновано різні підходи до трактування самого поняття «посттравматичний стресовий розлад», причин, умов та чинників його розвитку.

Окрема сторінка досліджень – питання ефективних методів роботи, з-поміж яких виокремлюють анімалотерапію та, зокрема, каністерапію. За словами дослідників, використання анімалотерапії «сприяє зняттю стресу, нормалізації роботи нервової системи та психіки, самореалізації, спілкуванню. Для хворих із ПТСР особливо важливими результатами використання анімалотерапії є отримання навичок, що сприяють гармонізації міжособистісних відносин із людьми, психічний і соціальний реабілітації» (К. Островська) [9, с. 303].

Теоретико-практичні аспекти соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, зокрема засобами каністерапії, розкрито у працях зарубіжних дослідників: Beetz A, Schöfmann I, Girgensohn R, Braas R, Ernst C. (позитивний вплив короткострокового втручання за допомогою собаки для військових із посттравматичним стресовим розладом) [11], Gabriella & Ferrari, Giuseppe & Cortese, C.G. & Gianino, Mariola & Acquadro Maran, Daniela (втручання за допомогою тварин та посттравматичний стресовий розлад військовослужбовців та ветеранів) [12], Hall P.L., Malpus Z. (домашні тварини як терапія: вплив на соціальну взаємодію у психіатричних лікарнях тривалого перебування) [13], та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень зазначимо, що дослідники переважно трактують посттравма-

тичний стресовий розлад як комплексне порушення психічної діяльності, сукупність реакцій на травму. Щодо особливостей його прояву в учасників бойових дій усі однотайні в переконанні, що важливим чинником в означеному процесі є соціальна ізоляція, яка ускладнює процес реінтеграції ветеранів у суспільство: «Без підтримки з боку родини, друзів чи соціальних інститутів військові можуть відчувати себе безпорадними і нездатними відновити колишні зв'язки» [2, с. 22].

Тому, особливої актуальності в сучасних умовах набуває створення та ефективне функціонування системи соціально-психологічної реабілітації та реінтеграції учасників бойових дій та членів їхніх сімей через діяльність інституційних (центри ветеранського розвитку, та інші структури) та позаінституційних форм, а також підготовка висококваліфікованих кадрів для реалізації цілісної ветеранської державної політики. Ці та інші питання є предметом подальших науково-практичних досліджень.

Список літератури:

1. Волошенюк Т. В. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців та ветеранів війни. *Вісник фармації*. 2024. № 1. С. 131–135.
2. Галич М. Ю. Загальна характеристика посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного часу: діагностика та профілактика. *Юридична психологія*. – 2022. № 1. С. 22–28.
3. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 2(6). С. 19–25.
4. Горват А. М. Війна та посттравматичний стресовий розлад: механізми виникнення та підходи до лікування. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. №4(102). С. 132–138.
5. Коширець, В. В., Мельник, А. П., Шкарлатюк, К. І. Психологічні особливості прояву посттравматичних стресових розладів у цивільного населення під час війни. *Психологічні студії*. 2024. №2. С. 54–61.
6. Куліш О. В. Психотерапія та психокорекція особистості з посттравматичним стресовим розладом. *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 1. С. 46–52.
7. Куліш О. В., Сірик І. В. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу у підлітків із внутрішньо переміщених осіб. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 261–266.
8. Орловська О. А. Посттравматичний стресовий розлад учасника бойових дій та сімейна адаптація. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2020. Вип.15. С. 251–254.
9. Островська К. О. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу в соціальному просторі. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 40. С. 295–306.
10. Салюк М., Меркулов М. Психологічні особливості прояву посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2024. №4 (128). С. 114–119.
11. Beetz A., Schofmann I., Girgensohn R., Braas R., Ernst C. Positive Effects of a Short-Term Dog-Assisted Intervention for Soldiers With Post-traumatic Stress Disorder-A Pilot Study. *Front Vet Sci*. 2019 Jun 7; 6. P. 170.
12. Chirico F., Capitanelli I., Nowrouzi-Kia B., Howe A., Batra K., Sharma M., Szarpak L., Pruc M., Nucera G., Ferrari G., Cortese C., Gianino M., Acquadro Maran D. Animal-assisted interventions and post-traumatic stress disorder of military workers and veterans: A systematic review. *Journal of Health and Social Sciences*. 2022. №7. P. 152–180.
13. Hall P.L., Malpus Z. Pets as therapy: effects on social interaction in longstay psychiat. *Br. J. Nurs*. 2000. № 9(21). P. 2220–2225.

References:

1. Volosheniuk, T. (2024). Posttraumatychnyi stresovyi rozlad u viiskovosluzhbovtziv ta veteraniv viiny [Post-traumatic stress disorder in military personnel and war veterans]. *Visnyk farmatsii – Pharmacy Bulletin*, 1, 131–135. [in Ukrainian].
2. Halych, M. (2022). Zahalna kharakterystyka posttraumatychnoho stresovoho rozladu v umovakh voiennoho chasu: diahnozyka ta profilaktyka [General characteristics of post-traumatic stress disorder in wartime: diagnosis and prevention]. *Yurydychna psykholohiia – Legal psychology*, 1, 22–28. [in Ukrainian].
3. Hlushchuk, A., Kandybal, A., & Odanelchuk, N. (2024). Postravmatychnyi stresovyi rozlad, yak naslidok viiny u viiskovosluzhbovtziv ta tsyvilnykh [Post-traumatic stress disorder as a consequence of war among military personnel and civilians]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defence of Ukraine*, 2(6), 19–25. [in Ukrainian].
4. Horvat, A. (2024). Viina ta posttraumatychnyi stresovyi rozlad: mekhanizmy vynyknennia ta pidkhody do likuvannia [War and post-traumatic stress disorder: mechanisms of occurrence and approaches to treatment]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organisation of Ukraine*, 4(102), 132–138. [in Ukrainian].
5. Koshyrets, V., Melnyk, A., & Shkarlatiuk, K. Psykholohichni osoblyvosti proiavu posttraumatychnykh stresovykh rozladiv u tsyvilnoho naselennia pid chas viiny [Psychological characteristics of post-traumatic stress disorder in civilians during wartime]. *Psykhologichni studii – Psychological studies*, 2, 54–61. [in Ukrainian].
6. Kulish, V. (2022). Psykhoterapiia ta psykhokorektsiia osobystosti z posttraumatychnym stresovym rozladom [Psychotherapy and psychocorrection of personality with post-traumatic stress disorder]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 1, 46–52. [in Ukrainian].
7. Kulish, O., & Siryk, I. (2023). Osoblyvosti proiavu posttraumatychnoho stresovoho rozladu u pidlitkiv iz vnutrishno peremishchenykh osib [Features of post-traumatic stress disorder in adolescents who are internally displaced persons]. *Habitus – Habitus*, 46, 261–266. [in Ukrainian].

8. Orlovska, O. (2020) Posttravmatychnyi stresovy rozlad uchasnyka boiovykh dii ta simeina adaptatsiia. Sotsialna psykholohiia [Post-traumatic stress disorder in combatants and family adaptation]. *Yurydychna psykholohiia – Social psychology. Legal psychology*, 15, 251–254. [in Ukrainian].
9. Ostrovska, K. (2018). Osoblyvosti proiavu posttravmatychnoho stresovoho rozladu v sotsialnomu prostori [Features of post-traumatic stress disorder in the social sphere]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 40, 295–306. [in Ukrainian].
10. Saliuk, M., & Merkulov, M. (2024). Psykholohichni osoblyvosti proiavu posttravmatychnoho stresovoho rozladu u vii skovosluzhbovtziv [Psychological characteristics of post-traumatic stress disorder in military personnel]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4 (128), 114–119. [in Ukrainian].
11. Beetz, A., Schofmann, I., Girgensohn, R., Braas, R., & Ernst, C. (2019). Positive Effects of a Short-Term Dog-Assisted Intervention for Soldiers With Post-traumatic Stress Disorder-A Pilot Study. *Front Vet Sci*, 6. 170.
12. Chirico, F., Capitanelli, I., Nowrouzi-Kia, B., Howe, A., Batra, K., Sharma, M., Szarpak, Ł., Pruc, M., Nucera, G., Ferrari, G., Cortese, C., Gianino, M., & Acquadro Maran, D. (2022) Animal-assisted interventions and post-traumatic stress disorder of military workers and veterans: A systematic review. *Journal of Health and Social Sciences*, 7, 152–180.
13. Hall P., & Malpus Z. (2000). Pets as therapy: effects on social interaction in longstay psychiat. *Br. J. Nurs*, 9(21), 2220–2225.

Отримано: 29.09.2025

Рекомендовано: 10.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025